

ГАЛИЧ

серія 2
ВИПУСК 4

З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ї

Йосип ПЕЛЕНСЬКИЙ

Г А Л И Ч

**в історії середньовічного мистецтва
на основі археологічних досліджень
і архівних джерел**

Ліля-НВ
Івано-Франківськ
2018

DR JÓZEF PEŁEŃSKI

HALICZ

W DZIEJACH SZTUKI ŚREDNIOWIECZNEJ

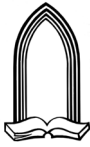
NA PODSTAWIE BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH I ŹRÓDEŁ ARCHIWALNYCH

81 ILLUSTRACJI I 4 MAPY

KRAKÓW 1914
AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI
NAKŁADEM FUNDUSZU WŁODZIMIERZA SPASOWICZA
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SP.

Д-р Кошии Степанович

УДК 94 (47.867) (08)

ББК 63.3(4УКР)я43

П 24

Йосип Пеленський

Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. // Галич. Збірник наукових праць / За ред. М. Волощука. – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2018. – Серія 2. – Випуск 4. – 320 с.

У збірнику наукових праць вміщено легендарну книжку Йосипа Пеленського «Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел».

Видання адресоване широкому колові читачів, зацікавлених історією України.

Переклад з польської

**Юрія УГОРЧАКА, Юрія ЛУКОМСЬКОГО,
Тараса РОМАНЮКА і Лідії МАЗУРЧАК**

Переклад з латини

Ростислава ПАРАНЬКА

Упорядник покажчика **Юрій ЛУКОМСЬКИЙ**

*Примітки, авторські нотатки, коментарі
впроваджені відповідно до першого видання книжки 1914 року*

На обкладинці фото Йосипа Пеленського
(з приватного архіву **Зеновія ФЕДУНКІВА**)

ISBN 978-966-668-426-7

© Видавництво «Лілея-НВ», 2018

© Центр медієвістичних студій, 2018

ВСТУПНЕ СЛОВО

Як в судний день викликує з гробів
Сурма архангела діяння прадідів,
Так на звук пісні кості в землі тлінні
Ростуть в гігантів, форми набувають.
З руїн стають колони і склепіння,
Мертві озера весла оживляють,
І видно замків гостинні кімнати,
Князів корони і лицарів лати...

Адам Міцкевич «Пісня Вайделота»

Теперішнє місто Галич, давня столиця Галицько-Волинської держави, від якої взяв назву коронний край Галичина, налічує близько 4000 мешканців, а тому зараховується до малих галицьких містечок. Лежить він біля підніжжя Карпат у Станиславівському повіті*. Як поселення, закладене повторно в другій половині XIV ст., він не відрізняється нічим особливим і тому тільки частково входить в коло наших студій. Ці студії, головним предметом яких є архітектура, відносяться передусім до найближчої околиці, ґрунти якої з часом розпалися на частини і належать тепер або до міста, або також до кількох прилеглих громад.

Поштовхом до цієї праці став костел Святого Станіслава, і студії в цьому напрямку я розпочав 1907 р. Проте досить швидко я зрозумів, що споруду костелу як дуже цікаве явище архітектури з часів Русі не можна відповідно оцінити без зіставлення її з іншими руїнами в Галичі. Лише на їхньому автентичному тлі можна належно виокремити і пояснити цю пам'ятку. Треба було не тільки охопити все оточення, але також поглибити його і в такому напрямку проводити дослідження. Згодом виявилось, що цілість галицької архітектури так само потребує ширшого трактування, тобто порівняльного огляду, щоб визначити її місце в середньовічному

* Тепер місто Галич центр району Івано-Франківської області нараховує бл. 7 тисяч мешканців.

мистецтві. Щоб, зрештою, висвітлити загадковий стан збереження пам'ятки, тобто костелу Святого Станіслава, а крім того, окреслити ще й первісну функцію катедральної церкви, я не уникнув архівних пошуків, що пришвидшило працю. Катедра стояла в центрі давнього міста, але його розташування було не відоме, і тому це питання залишалося суперечливим. Прагнучи визначити місце цієї церкви, як найвидатнішого витвору галицької архітектури, не можна в жодному разі оминати й цієї суперечки. Тож висліди і розв'язки першого питання, тим самим забезпечують відповідь на друге питання.

Такі докази надають саме руїни, що є об'єктом наших досліджень. Однак це не видимі залишки на поверхні землі, як би комусь здавалось. Це тільки сліди румовищ, на яких навіть місцеве населення не завжди знається і не здає собі справи з того, що означає камінь чи інша знахідка, виявлені на полі. То тут, то там трапляються й уламки різьби, але навіть з цих дрібних решток визирає та сама душа, що і з цілості, душа середньовіччя, котра оживляє камінь, як кров оживляє весь організм і кожну його клітину.

Хоч матеріали до цієї праці — нехай мені дозволять це тут відзначити — здобувалися з немалими труднощами, це винагороджувалося почуттям задоволення, якого зазнаєш, коли праця дає бажаний результат, а важлива проблема наближається до розв'язку. Адже кожна нова деталь доповнювала цілісну картину. Фрагменти тесаних блоків вказували на матеріал споруд, обміри фундаментів — на їхні величини, рештки різьб — на орнаментику, а інші ознаки дозволяли робити висновки, яким було давнє життя. А загалом руїни вказували на широку територію міста, зруйнованого татарськими нападами і стертого часом з поверхні землі до такого рівня, що навіть перекази не збереглися і наука, збита зі шляху, зійшла на узбіччя, прагнучи визначити центр княжої столиці.

З особливим бажанням і приємністю поділюся з ласкавим читачем виглядом тієї столиці з-перед шістсот сімдесят чотирма роками, як я оглядав її очима власної уяви.

Ото ж власне там, де поле вкрите руїнами, стояли кам'яні будівлі, а при них дерев'яна забудова. Виразно проступають навіть поверхні стін і лінії склепінь. Їхні вапняні стіни яскраво світять серед зелені, а позолочені бані сиплять довкола іскрами. Видно їх добре посеред природи на Залуківській височині від Дністра до Сокола і Крилоса і далі за Крилосом аж ген до «Галицької брами», до Бриня, до кінця Вікторова, до Козини і Пітрича, а либонь і ще далі, до Тязева, Сільця, Чешибісів (Єзуполя) і багон у долині Бистриці, а подібно і за Лімницею повище Дністра. Стоять собі в

окопищах на верхів'ях горбів, вище і нижче, як більші і менші, ближчі і дальші, а разом з тим щораз рідкісніші укріплення. Є в цих місцевостях муровані та дерев'яні церкви, монастирі і боярські двори, міщанські та селянські хати, вільні слободи й поселення «смердів». Усі найважливіші заняття і ремесла мають тут свої визначені посади довкола міста. А отже осібно сидять «сапожники», чи шевці, а осібно боднарі біля невичерпних соляних джерел у Колуші (Калуші), колодії і ковалі, яких повно скрізь, робітники неіснуючих вже нині скляних гут і золотарі, двірські пасічники з «медині» і «медухи» і двірські косарі «покосівці», двірські блазни «скоморохи» і сплавники-«перевози», що пильнували переправи через Дністер і Лімницю в одному і далі через Лімницю в другому місці. Навкруги є також сторожа; з одного боку «блюдники», з другого — «вихторі»; і найдальші їхні постой при «вістовій», завчасу повідомляючи про появу ворога за допомогою високих смоляних віх.

Так, «ніби вінком» оточений, розмістився в самій середині столичний город. Стоїть він на високій і стрімкій скелі, і оточує його вгорі подвійний перстень величезних ровів і валів, наїжачених дубовим частоколом. У такий спосіб відмежовують вони його з південного боку від решти околиці. З трьох боків доступ до міста боронять води Лукви та її допливів. Ці води зміцнені греблями, творили навколо дитинця стави, на яких були розташовані млини. З-поза ровів і валів, з-поза дерев'яних огорож дворів видно велику соборну церкву, що здаля світить білизнаю тесаних стін. Уся вона поглинута блиском своєї бані і блиском власної величі. Видно її добре зблизька і здалека, бо ж стоїть вона на такій височині і сама здійсмається догори, що промені її золотистого хреста сягають кілька миль довкола і притягають до себе погляди всієї округи. Той хрест зосереджує в собі покору всіх сердець. Собор є для них втіленням самої святості, краси, пишноти й сили, єднає їх з Богом, заспокоює в людях вроджений естетичний інстинкт, а у великій потребі, як найкраща мати й опікунка, пригортає їх до себе, хоронить і рятує від загибелі або також у виняткових випадках загрози — враз з ними паде. Звідси така глибока і сердечна понад усе прив'язаність до своєї Святої Покровительки, на яку середньовічна душа тільки могла здобутись.

Таким був Галич перед багатьма, багатьма роками. Нині нічого подібного вже не побачить цікавий мандрівник. Створений вище образ нашого міста подібний до видіння фата-моргани. Вона теж показує справжні речі, але такі, що існують десь у просторі, як ці тут існують в часі. Давно зникли просторі садиби, монастирі і двори в тінистих садах і гаях. Прийшов день, коли хрест на соборі перестав виблискувати, перестав

існувати навіть сам собор, і хоч натомість постав інший, до того вже не був подібний. Нема тут вже ніде на майданах давнього гомону, нема торгового, ані відпустового гамору. Не чути вже брязкоту зброї, і краса строїв зникла безповоротно. Навіть людські зневага і запекла пиha, навіть вони лежать тут тихо в могилах, в яких кості перетворилися на порох і ніщо. Нині на тих місцях шумить лісова гущавина, хвилюються лани пшениці і жита, росте висока, як гай, кукурудза.

Власне, тому найбільшу наукову і музейну цінність можуть становити збережені в землі залишки і предмети, як та решта викуплених книг Сивіли. Відповідно до цього належало б провести докладне і систематичне дослідження знайдених румовищ. Цей пошук мав би тривати довгий час і вимагав би відповідних матеріальних засобів. З цієї причини дослідження, що попервах провадилися власним коштом і тільки згодом були підтримані грошовими внесками частково від Крайового сейму та Академією мистецтв у Кракові, я змушений був обмежити тільки до локалізації тих невідомих руїн і позначення їх на мапі для дальшого вивчення, якби в найближчому часі цієї роботи не вдалося виконати.

Друкуючи цю роботу, я зобов'язаний висловити почуття глибокої вдячності, яку маю до дорогої пам'яті радника двору д-ра Мар'яна Соколовського, професора Краківського університету, за наукові зауваження і живу участь з його боку у творенні цієї праці протягом всього часу.

Крім того, чуюся до обов'язку подякувати всім, від кого отримав доброзичливу підтримку і полегшення у своїх пошуках. Особливо визнання таким інституціям і особам: духівництву Галича і митрополії як власникам досліджуваних теренів; магістратові міста Галича; дирекції архіву актів гродських і земських і їхньому урядникові п. д-ру А. Прохасці; бібліотеці Народного дому у Львові; п. д-ру Й. гр. Мицельському; п. д-ру П. Беньковському і п. д-ру Ст. Кржижановському; професорам Ягеллонського університету, духівництву міста Києва, а серед них єпископам Теодозієві й Агапіту; намісництву Лаври; п. Гр. Павлуцькому, професорові Університету Святого Володимира, а також п. Б. Болсуновському, членові Археологічного товариства в Києві.

Врешті дякую членам Краківської академії мистецтв; п. д-ру Юзефові Третьяку, професорові Ягеллонського університету і п. д-ру Станіславові Томковичу, голові Кола ц.к. консерваторів для Західної Галичини за редакційну працю, яку вони значною мірою ділили зі мною.

Краків, 7 липня 1913 р.

АВТОР

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
ОПИС ЦЕРКВИ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА, А ТЕПЕР КОСТЕЛУ СВЯТОГО СТАНІСЛАВА БІЛЯ ГАЛИЧА	9
1. Розташування	9
2. Первісна будівля	20
3. Різьба	34
4. Техніка муру	49
5. Кам'яний архів	50
АРХІТЕКТУРА ГАЛИЧА НА ТЛІ ВІЗАНТІЙСЬКОГО І РОМАНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В СЕРЕДНІХ ВІКАХ	68
1. Стилiстичний аналіз церкви Святого Пантелеймона <i>Структура. Оздоблення</i>	68
а) Структура	68
б) Орнаментака	89
2. Золотий вік галицької архітектури	103
а) Результат досліджень у 1880—1887 роках	103
б) Результат досліджень 1909 року	122
в) Результати досліджень 1890 і 1911 років	132
б) Парафіяльна церква Різдва Христового	134
в) Крилос	150
г) Галицька кафедра Успення Пресвятої Богородиці	156
д) Інші церквища	178
г) Галицька школа: її формування і розквіт	184
Архітектура Галича щодо інших візантійсько-романських груп <i>Східноруська (українська) архітектура.</i> <i>Архітектура Суздальського князівства.</i> <i>Архітектура південних слов'ян</i>	212
а) Східноруська (українська) архітектура	212
б) Архітектура Суздальського князівства	224
в) Архітектура південних слов'ян	232
ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА, АБО КОСТЕЛУ СВЯТОГО СТАНІСЛАВА Стародавній період. — Середня епоха. — Новий період	235
1. Стародавній період	235
2. Середня епоха	239
3. Новий період	259

ВИСНОВКИ	273
АРХІВНІ ДОДАТКИ	275
ЗАУВАЖЕННЯ	296
<i>Ю. Лукомський, Т. Романюк. ПРО Д-РА ЙОСИПА ПЕЛЕНСЬКОГО</i>	<i>298</i>
<i>Ю. Лукомський. СПРОБА ВІДТВОРЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ Й. ПЕЛЕНСЬКОГО (1879–1957)</i>	<i>307</i>

За редакції *Ярослава Довгана*
Переклад з польської *Юрія Угорчака, Юрія Лукомського,*
Тараса Романюка і Лідії Мазурчак
Переклад з латини *Ростислава Паранька*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Підписано до друку 27. 12.2017 р. Формат 70х100/32.
Гарнітура «TextBook».

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250, вул. Незалежності, 18/2,
м. Івано-Франківськ, 76018
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ №8 від 28. 12.2000 р.